

СТАНОВЛЕННЯ ПОНЯТТЯ МІЖНАРОДНОЇ БЕЗПЕКИ В МІЖНАРОДНОМУ ПРАВІ

ESTABLISHMENT OF THE CONCEPT OF INTERNATIONAL SECURITY IN INTERNATIONAL LAW

Ківалова Т.С., д.ю.н.,
професор кафедри міжнародного та європейського права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Чернявський М.В., аспірант кафедри міжнародного та європейського права
Національний університет «Одеська юридична академія»

Дослідження присвячене розвитку концепції міжнародної безпеки в міжнародному праві сучасності. Аналізуються ключові аспекти формування цього поняття, визначаючи вплив історичних подій, геополітичних змін, а також акцентуючи увагу на ролі міжнародного права у вирішенні питань безпеки. Сучасний світ, насичений складними викликами та загрозами, які вимагають системного розгляду проблем міжнародної безпеки, стикається з рядом динамічних факторів, що впливають на стабільність та спокій у міжнародних відносинах. Глобальні виклики, такі як пандемія, кліматичні зміни, транснаціональний тероризм та кіберзагрози, підкреслюють необхідність інтегрованого підходу до розуміння та вирішення проблем безпеки. Врахування соціальних, економічних та технологічних вимірів безпеки стає важливою складовою стратегій міжнародного співтовариства. Однією з ключових складових цього аспекту є становлення та розвиток поняття міжнародної безпеки в межах міжнародного права. Вивчення цієї теми надає можливість не лише вдосконалити розуміння сучасних міжнародних відносин, але й з'ясувати, як правові норми впливають на забезпечення стабільності та миру в світі. Перед початком аналізу становлення поняття міжнародної безпеки важливо визначити основні фактори, що визначають цю тему. Зміни в геополітичних умовах, розвиток нових технологій, терористичні загрози та інші чинники додають актуальності дослідженню еволюції міжнародного права в контексті забезпечення міжнародної безпеки. Дане дослідження спрямоване на визначення ключових моментів у становленні та розвитку концепції міжнародної безпеки в історії міжнародного права. Вивчення історичних подій, роль визначальних міжнародних подій, таких як основоположні конференції та угоди, дозволяє розкрити механізми формування норм та принципів, спрямованих на забезпечення загального благополуччя та стабільності. Об'єктивний аналіз становлення поняття міжнародної безпеки в міжнародному праві не лише розкриває історичний контекст, але й дозволяє визначити виклики та можливості, які постають перед міжнародним співтовариством сьогодні. Розуміння цього розвитку стає важливим інструментом для формулювання ефективних стратегій забезпечення стабільності та миру на світовому рівні. У такому контексті, системний підхід до проблем міжнародної безпеки стає необхідним для розуміння і вирішення сучасних викликів, забезпечуючи стійкий та ефективний механізм запобігання конфліктам та забезпечення миру у світі.

Ключові слова: міжнародна безпека, захист населення, міжнародні виклики сучасності, міжнародні відносини, Організація Об'єднаних Націй.

The study is devoted to the development of the concept of international security in modern international law. The author analyses the key aspects of the formation of this concept, determining the impact of historical events, geopolitical changes, and focusing on the role of international law in addressing security issues. The modern world, full of complex challenges and threats that require a systematic consideration of international security issues, faces a number of dynamic factors that affect stability and peace in international relations. Global challenges, such as the pandemic, climate change, transnational terrorism and cyber threats, underscore the need for an integrated approach to understanding and addressing security issues. Taking into account the social, economic and technological dimensions of security is becoming an important part of the international community's strategies. One of the key components of this aspect is the formation and development of the concept of international security within the framework of international law. The study of this topic provides an opportunity not only to improve the understanding of modern international relations, but also to find out how legal norms affect the maintenance of stability and peace in the world. Before analysing the evolution of the concept of international security, it is important to identify the main factors that determine this topic. Changes in the geopolitical environment, development of new technologies, terrorist threats and other factors add relevance to the study of the evolution of international law in the context of international security. This study aims to identify key moments in the formation and development of the concept of international security in the history of international law. The study of historical events, the role of defining international events, such as fundamental conferences and agreements, allows us to reveal the mechanisms of formation of norms and principles aimed at ensuring common welfare and stability. An objective analysis of the development of the concept of international security in international law not only reveals the historical context, but also allows us to identify the challenges and opportunities facing the international community today. Understanding this development becomes an important tool for formulating effective strategies to ensure stability and peace at the global level. In this context, a systematic approach to international security issues becomes necessary to understand and address current challenges, providing a sustainable and effective mechanism for conflict prevention and peace in the world.

Key words: international security, protection of the population, international challenges of our time, international relations, United Nations.

Постановка проблеми. Війна та збройні конфлікти спричинили серйозні негативні наслідки та вплинули на умови життя великої кількості людей. Вивчення безпеки було започатковано як спосіб подолання або зменшення наслідків збройних конфліктів. Таким чином, не можна недооцінювати значення міжнародної безпеки та її вивчення. При спробах покращити умови життя всіх людей на землі, дуже важливим аспектом, який слід враховувати, є запобігання конфліктам, як міжнародного так і неміжнародного характеру.

Становлення поняття міжнародної безпеки в міжнародному праві представляє собою складний та багатогранний процес, який вимагає ретроспективного аналізу та визначення етапів еволюції цього поняття. Проблема полягає в тому, що, незважаючи на важливість міжнародної без-

пеки для стабільності та спокою в світі, визначення цього поняття не завжди було однозначним та стандартизованим у міжнародному праві. Однією з ключових проблем є неоднозначність визначення міжнародної безпеки, яка може трактуватися різними чинниками та суб'єктами міжнародного права відповідно до їхніх інтересів та політичних поглядів. Динаміка світових подій, зміна природи загроз, а також різноманітність векторів безпеки (економічна, екологічна, соціальна) ускладнюють визначення об'єкта та механізмів забезпечення міжнародної безпеки. Також важливо враховувати взаємозв'язок між національними інтересами держав та глобальними потребами у міжнародній безпеці, що може створювати напругу та конфлікти в розумінні цього поняття. Розбіжності у підходах до вирішення проблеми міжнародної безпеки можуть впли-

вати на формування міжнародно-правового регулювання та визначення стратегій забезпечення світового порядку.

Метою статті є визначення становлення поняття міжнародної безпеки в міжнародному праві.

Аналіз наукових публікацій. До дослідження становлення поняття міжнародної безпеки зверталися такі українські науковці як: Баймуратов М., Делінський О., Васильєв Г., Коломієць О., Мережко А., Ситник Г., Ткачук А., Тимків Я., Шамраєва В. та інші.

Вклад основного матеріалу. Незважаючи на те, що використання та визначення терміну «міжнародна безпека» сьогодні є відносно новим в міжнародному праві, цей термін охоплює теми, які були важливими щодо умов життя людей. Історично багато хто прагнув стабільності загалом та миру зокрема. Проте, війна завжди приносила з собою величезні людські страждання та серйозно погіршувала умови життя. Таким чином, можна сказати, що зосередженість на війні та мирі або на міжнародній безпеці має велике значення.

Дослідження безпеки можна розглядати як складову підгалузі «міжнародних відносин». Як підгалузь міжнародних відносин «міжнародна безпека» з'явилися після закінчення Другої світової війни, зокрема в 1950-х роках, з початком холодної війни між східним і західним блоками. Безпека була нерозривно пов'язана з військовим аспектом, оскільки більшість країн прагнуть максимізувати свою військову силу, щоб забезпечити свою безпеку та вижити проти всіх намічених загроз, включаючи спроби підпорядкувати своє існування іншій державі, терористичній організації чи іншій збройній групі [1].

Починаючи з завершення Другої світової війни, чотири ключові аспекти в сфері безпеки стали предметом дискусій. Перше питання, яке виникало, стосується можливості підвищення статусу держави до рівня «референтного об'єкта». Безпека, в цьому контексті, означає захист чого-небудь, що вимагає захисту – будь то нація, держава, окрема особа, етнічна група, природне середовище чи навіть сама планета. Чи то в розумінні «національної безпеки», чи як «міжнародна безпека» в традиційному розумінні, нація або держава виступала як аналітичний та нормативний орієнтир. Міжнародна безпека не мала на меті замінити державну безпеку безпекою людства, окремих осіб чи меншин у межах державних кордонів чи поза ними. Охорона держави розглядалася як найефективніший метод інструментального захисту інших референтних об'єктів. «Національну безпеку» слід було перейменувати на «державну безпеку», але ідея «національної безпеки» часів холодної війни насправді передбачала злиття безпеки держави та країни: нація підтримувала сильну державу, яка, у свою чергу, відповідала взаємністю, лояльно зберігаючи її цінності та інтереси суспільства.

У XXI столітті міжнародна безпека набула нових форм. Поняття міжнародної безпеки як безпеки між державами належить до XX ст. Загрози більше не надходять переважно від держав. Загрози надходять від етнічних груп, одержимих гіпернаціоналізмом, від кримінальних угруповань, мафіозного правління, від епідемій, СНІДу, тероризму, небезпечної їжі, від бідності, від поганого управління економікою, від перенаселення, від невдалих держав, від потоків біженців і, що найважливіше, від забруднення та наслідків забруднення, зрощення та знищення природи, а також диверсифікації природи. Жертвами нових загроз є насамперед окрема людина (індивідуальна або людська безпека), суспільство (суспільна безпека) і земля куля (глобальна безпека). Фізичне та економічне виживання людини знаходиться під загрозою. Виживання суспільств знаходиться під загрозою, що стосується ідентичності та злагодженості. Виживання світу, яким ми його знаємо, у довгостроковій перспективі знаходиться під загрозою. Вперше в історії існує спільне, глобальне усвідомлення необхідності боротьби за сталість земної кулі.

З 1991 року безпека стала спірним поняттям у міжнародних відносинах, чого не було в період холодної війни, коли реалістична гегемонія в дискурсі безпеки. Традиційна реалістична концептуалізація зазнавала постійних нападок з багатьох напрямків, оскільки вона дедалі більше вважалася незадовільною за власними термінами, а також через те, що вона ігнорувала важливі аспекти нової міжнародної політики.

Протягом цього періоду поступово виник консенсус щодо того, що класичний підхід до безпеки є неадекватним і що більш широкий, багато-секторальний підхід до безпеки є кращим, ніж традиційне розуміння розгляду проблем безпеки які пов'язані лише з питаннями мілітаризованих відносин між конкуруючими державами. Це відображається як на академічному, так і на політичному рівнях. Огляд сучасної літератури про міжнародні відносини показує, що в книгах про міжнародні відносини, присвячених розвитку, навколишньому середовищу, гендеру тощо, зазвичай міститься розділ про безпеку, а книжки про безпеку включають принаймні колінний схил у напрямку гендерного аналізу, екологічної безпеки та інших особливостей більш широкого підходу.

Міжнародні організації, такі як ООН і НАТО, тепер також оперують визначенням безпеки, яке є багато-секторальним і охоплює ширший порядок денний, а не лише військовий вимір. Це суттєва зміна порівняно з попередніми десятиліттями, коли наголос робився на проектуванні сили, стримуванні та підтриманні балансу сил. Це відображає дедалі більше визнання такими органами, як ООН, того, що, хоча зосередженість на військовій силі під час холодної війни була зрозумілою, визначаючи безпеку в суто військових термінах і надаючи їй привілейований статус як «висока політика», існувала масова неспроможність усунути людські страждання в інших сферах, таких як бідність, і неспроможність протидіяти погіршенню навколишнього середовища.

Дебати в 1980-х та 1990-х роках відкрили концепцію безпеки для процесів розширення та поглиблення, включаючи дослідження її значення та застосування до ширшого кола сфер. Термін «безпека» є дуже суперечливою концепцією. Безпека загалом це загальнозживане слово, яке використовується стосовно широкого спектру особистості та колективної діяльності та умов. Можна розрізнити безпеку в звичайній повсякденній діяльності (робота, економіка, транспорт, їжа), безпеку в позитивних, бажаних умовах (демократія, свобода, процвітання, розвиток, хороше життя) та безпеку від негативних умов (війни, забруднення). У певному сенсі ми можемо розглядати такі сфери для терміну «безпека». По-перше, широке повсякденне використання цього слова, яке стосується позиції, до якої прагнуть: бути безпечним, надійним, захищеним. По-друге, політичне вживання слова, що стосується політичних дій, процесів або структур, які можуть забезпечити безпеку політичної одиниці. У політичній сфері термін «безпека» використовується як політичний інструмент, наприклад, для надання певного явища певного пріоритету шляхом розміщення його у сфері високої політики.

Нарешті, «безпека» може використовуватися як аналітична концепція для ідентифікації, опису, розуміння, пояснення або навіть прогнозування явищ у загальній соціальній сфері. Це такі явища, як «політика безпеки», «взаємодія політики безпеки» або «інститути та структури безпеки». Використання терміну «безпека» у таких контекстах, як «політика безпеки», «взаємодія політики безпеки» чи «інститути та структури безпеки», дозволяє вивчати взаємозв'язки між різними чинниками, що впливають на стабільність та безпеку. Аналітична розширеність поняття «безпека» надає можливість більш глибокого розуміння динаміки сучасних міжнародних відносин і формування стратегій, спрямованих на запобігання конфліктам та забезпечення мирного співіснування в глобальному співтоваристві [2].

Взагалі вперше термін «міжнародна безпека» отримав юридичне визначення в Договорі про відмову від війни, відомому також як пакт Бріана-Келлога, який був прийнятий 27 серпня 1928 року [3]. У цьому документі визначалася «міжнародна безпека» як «інститут запобігання війнам та профілактики їх зародження». Сучасний термін «міжнародна безпека» широко використовується в Статуті Організації Об'єднаних Націй, резолюціях Генеральної Асамблеї ООН, резолюціях Ради Безпеки ООН, рішеннях Міжнародного суду ООН, а також в документах міжнародних організацій. Крім того, термін знаходить своє використання в угодах між державами-учасницями ООН, національних правових документах та міжнародно-правовій доктрині. Однак, за досить частого використання загальновизнаного визначення міжнародної безпеки ні в міжнародних документах, ні в доктрині міжнародного права не існує.

Міжнародні документи акцентують увагу на головній меті міжнародної безпеки – її забезпеченні та закликають держави не вчиняти таких дій, які становлять загрозу, у тому числі й воєнного характеру, для мирного існування іншої держави. Виниклі ж конфлікти між державами пропонуються вирішувати мирними способами, закріпленими у ст. 33 Статуту ООН. При цьому легальна дефініція терміну «міжнародна безпека» у цих документах також відсутня. Наприклад, у ст. 1 Статуту ООН йдеться про те, що Організація Об'єднаних Націй покликана «підтримувати міжнародний мир та безпеку і з цією метою вживати ефективних колективних заходів для запобігання та усунення загрози миру та придушення актів агресії чи інших порушень миру та проводити мирними засобами, у згоді з принципами справедливості та міжнародного права, залагодження або вирішення міжнародних суперечок та ситуацій, які можуть призвести до порушення миру» [4].

Загалом, розуміння терміну «міжнародна безпека» ведеться до безпеки такого об'єкта, як держава, група держав, союз держав, що підтверджується положеннями міжнародно-правових актів, а також доктриною міжнародного права. Проте, сучасний погляд на це поняття відзначає його еволюцію від класичного розуміння, орієнтованого переважно на захист національних інтересів, до більш широкого та глобального підходу. Сучасна міжнародна безпека враховує не лише безпеку держав, а й інших суб'єктів міжнародного права, таких як міжнародні організації, недержавні актори, та навіть індивіди. Це визначається не лише національними інтересами, але й потребами глобальної спільноти, що стикається з транснаціональними викликами, такими як пандемія, кліматичні зміни, та кіберзагрози. Сучасна парадигма міжнародної безпеки вимагає розгляду широкого спектру питань, включаючи не лише військові аспекти, але й економічні, екологічні, та соціальні. Важливо також враховувати вплив глобальних процесів на безпеку індивідів та спільнот, розглядаючи питання, пов'язані з правами людини, розбудовою демократії, та розвитком міжнародних інститутів.

Основним компонентом у сфері забезпечення міжнародної безпеки є співробітництво держав одна з одною з метою підтримки миру та безпеки, а також ослаблення міжнародної напруженості та зміцнення міжнародного правопорядку. Але для того, щоб зміцнити міжнародний правопорядок, між державами в процесі їх спілкування одна з одною, між ними має бути високий рівень довіри, гарантія безпеки кожної окремо взятої держави і при цьому будь-які її порушення повинні бути виключені. Перелік цих умов або основ безпеки міжнародних відносин базується на певних принципах, закріплених у Статуті ООН [4] та Декларації про принципи міжнародного права щодо дружніх відносин та співробітництва між державами відповідно до Статуту Організації Об'єднаних Націй 1970 року [5]. Саме в цих документах виділено основні засади міжнародної безпеки:

– *суверенна рівність держав*. Усі країни, які отримали визнання міжнародного співтовариства, користуються рівним суверенітетом. Важливо зауважити, що у світі існує різниця між цими країнами у сферах економіки та політики, а також за рівнем розвиненості правової культури і інших аспектів. Однак всі вони мають однаковий статус перед міжнародною громадськістю та міжнародними організаціями;

– *незастосування сили чи загрози сили*. Цей принцип встановлює обмеження використання державами військової сили для просування та захисту своїх національних інтересів. Взаємодії між державами охарактеризовані як відносини координації, а не підпорядкованості;

– *мирне вирішення міжнародних суперечок*. Незалежно від наявних відмінностей у політичній, економічній та соціальній сферах держави співпрацюють одна з одною та з міждержавними організаціями. Якщо з-поміж них у процесі співробітництва виникає суперечка, всі вони зобов'язанні вдатися до вирішення її мирним шляхом. Військовий спосіб вирішення конфлікту заборонений і можливий лише за вирішенням Ради Безпеки ООН. Застосування сили (військове втручання) без резолюції ООН може розцінюватися як факт агресії однієї держави перед іншою;

– *територіальна цілісність та недоторканність держави*. Згідно з цим принципом одна держава повинна дотримуватись територіальної цілісності іншої держави. Насильницьке захоплення території іншої держави заборонено;

– *рівноправність та самовизначення народів*. Кожен народ, який проживає в тій чи іншій державі, має право ідентифікувати себе, свою національність. Людина має право говорити своєю рідною мовою. Усі народи рівні між собою, і вони здатні самостійно обирати форму національного самовизначення. Безумовно, цей принцип зміщений із принципом територіальної цілісності;

– *невтручання у внутрішні справи держави*. Держава здійснює свій суверенітет через органи державної влади та визначає свою внутрішню та зовнішню політику самостійно. Будь-яке втручання інших держав у внутрішні справи іншої держави є недопустимим. Проте слід враховувати певні обмеження, особливо коли дії держави можуть прямо загрожувати миру та безпеці. У таких випадках принцип суверенітету може не застосовуватися, і відповідно до положень Статуту ООН до держав-порушників можуть бути застосовані примусові заходи;

– *добросовісне дотримання взятих міжнародних зобов'язань*. Будь-яка держава, взаємодіючи з іншими державами, бере на себе певні зобов'язання, укладає певні міжнародні угоди, яким має слідувати.

Таким чином, міжнародна безпека є певним станом міжнародних відносин, при якому підтримання миру та безпеки є найважливішою метою. Цей стан визначається комплексом політичних, економічних, соціальних та екологічних факторів, які взаємодіють і визначають загальний рівень стабільності в міжнародному співтоваристві. Міжнародна безпека включає в себе систему правових норм, договорів та міжнародних угод, спрямованих на запобігання конфліктам, захист прав і свобод суб'єктів міжнародного права та збереження екологічної стійкості. Цей стан також передбачає співпрацю міжнародних акторів, таких як держави, міжнародні організації та громадянське суспільство у вирішенні спільних викликів та загроз. Ефективна міжнародна безпека вимагає гнучкості та адаптації до світового середовища, що постійно змінюється, а також врахування різноманіття інтересів та потреб різних учасників. Забезпечення міжнародної безпеки є важливим завданням для міжнародного співтовариства, і відмінне розуміння та взаємодія між всіма суб'єктами є ключовим для досягнення цієї стратегічної мети у світі, який постійно змінюється і стикається з новими викликами.

Висновки. У підсумку можна зробити висновок, що процес становлення поняття міжнародної безпеки в міжнародному праві мав досить складний та еволюційний характер. Від Другої світової війни до сучасних викликів та загроз, поняття міжнародної безпеки пройшло значний шлях у розвитку та трансформації. Початково у післявоєнний період питання безпеки в основному асоціювалося з національною безпекою, і держави виступали ключовими фігурантами в міжнародному праві. Проте з часом, з урахуванням глибинних змін у світових відносинах, концепція розширилася і охопила більший спектр об'єктів, які вимагають захисту. Важливим етапом становлення поняття міжнародної безпеки була розробка міжнародних документів та угод, спрямованих на забезпечення стабіль-

ності та запобігання конфліктам. Поступово виникли нові підходи, такі як поняття «людської безпеки» та «екологічної безпеки», що відображає сучасні виклики та розширює поняття безпеки на різні сфери життя.

Сучасне розуміння міжнародної безпеки в міжнародному праві визначається комплексним підходом, що враховує взаємодію різних суб'єктів та враховує широкий спектр загроз, включаючи транснаціональний тероризм, кібератаки та екологічні проблеми. Дослідження становлення поняття міжнародної безпеки в міжнародному праві дозволяє краще розуміти історичний контекст та етапи розвитку цієї концепції. Здобуті знання є необхідними для аналізу та вирішення сучасних викликів, що стоять перед міжнародним співтовариством у забезпеченні глобальної стабільності та безпеки.

ЛІТЕРАТУРА

1. Muhammad A., Riyanto S. International security studies: origins, development and contending approaches. *Brazilian Journal of Strategy & International Relations*. Volume 10 (10). 2021. P. 230–249.
2. Heurlin, Kristensen. International security. *Encyclopedia of Life Support Systems*. Volume II. URL: <https://www.eolss.net/sample-chapters/c14/E1-35-04-02.pdf>
3. Briand-Kellogg Pact. 1928. URL: <https://www.uni-marburg.de/de/icwc/zentrum/pdfs/briandkellogg pact.pdf>
4. UN Statute. 1945. URL: <https://www.un.org/en/about-us/un-charter>
5. Declarations on the principles of international law regarding friendly relations and cooperation between states in accordance with the United Nations Charter of 1970. URL: <https://digitallibrary.un.org/record/202170>